

UMUM TA'LIM MAKTABLARIDA KITOBXONLIK STRATEGIYASINI QO'LLASH

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.46.21.039>

*Malikova Dilrabo Mahmudovna,
O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti tayanch
doktoranti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarda mutolaa madaniyatini rivojlantirish va unga ta'sir qiladigan omillar to'g'risida o'tkazilgan ilmiy tadqiqot natijalari asosida tahliliy mulohazalar bayon etilgan.

Tayanch so'z va iboralar: mutolaa, mutolaa madaniyati, o'qish, nasr, shaxsiy kutubxona, maktab fondi, kitob almashib o'qish, kitobxonlik strategiyasi, nutq ravonligi, ovoz tiniqligi.

ПРИМЕНЕНИЕ СТРАТЕГИИ ЧТЕНИЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

*Маликова Дилрабо,
докторант Научно-исследовательского института
педагогических наук Узбекистана*

Аннотация. В статье представлена аналитическая обратная связь, основанная на результатах исследования развития культуры чтения у студентов и факторов, влияющих на нее.

Ключевые слова и фразы: чтение, культура чтения, чтение, проза, личная библиотека, школьный фонд, книжный обмен, стратегия чтения, беглость речи, четкость голоса.

APPLICATION OF THE READING STRATEGY IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS

*Malikova Dilrabo,
PhD student at the Scientific Research Institute of Pedagogical Sciences
of Uzbekistan*

Abstract: This article provides analytical feedback based on the results of research on the development of reading culture in students and the factors influencing it.

Keywords and phrases: reading, reading culture, reading, prose, personal library, school fund, book exchange, reading strategy, fluency, clarity of voice.

Bugun kitob o'qigan bitta bola
ertaga televizor ko'rib o'tirgan
o'nta bolani boshqarishi mumkin.

Sh.M. Mirziyoyev

Kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish ayni paytda davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Bu besh tashabbusdan biridir.

Maktab o'quvchilari orasida mutolaa madaniyatini shakllantirish bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlarini olib borayotganimizda tashkil qilgan so'rovnomalar jarayonidan shu ma'lum bo'ldiki, kitobxonlarning asosiy qismi o'zbek klassik nasri vakillarining asarlarini sevib o'qishadi. Buning asosiy sabablari:

1. O'quvchilar yosh ijodkorlarning asarlaridan xabarsizligi;
2. Yosh mualliflar o'rtasida o'quvchilar yoshi va qiziqishiga mos keladigan asarlar kam yozilayotganligi;
3. Yozilayotgan asarlarning o'quvchilar orasida keng targ'ib etilmayotganligi;
4. Mavjud asarlarning saviyasi talab darajada emasligi;
5. Maktab kutubxonalarining hamda ma'naviyat bo'limlarining yosh ijodkorlar bilan kerakli darajada uchrashuvlar tashkil etilmayotganligi.

Kitobga tashna o'quvchilar dastlab boradigan joylari albatta maktab kutubxonasidir. Chunki, ular o'zlari yashab turgan hududdagi boshqa ziyo maskanlarini bilishmaydi. Maktab kutubxonasi esa ba'zi hollarda talab darajasida to'ldirilgan. Yozuvchilar uyushmasining "Yoshlar bilan ishlash" bo'limi vakili Nargiza Asadovanning aytishicha, "Adib" nashriyoti yosh ijodkorlarning asarlarini tekinga nashr etmoqda.

"Yangi asr avlodi" nashriyotida jahon adabiyoti vakillarining asarlarini chop etmoqda.

Tur Xeyerdalning «Kon-tikida safar» narveg tilidan tarjimon: X.Ahrorova, 2019 yil.

Mark Tvenning «Tom Soyer va uning sarguzashtlari», ingliz tilidan tarjimon: Ilyos Muslim, 2020-yil.

E.Xemingueyning «Chol va dengiz» to'plamida "Chol va dengiz" qissasi va «Alvido, qurol» romani o'rin olgan. Ingliz tilidan tarjimon: Ibrohim G'afurov, 2019 yil.

Amina Shenliko'g'lining «Dor ostidagi odam» Turk tilidan tarjimon: Abror Adham, 2021 yil.

Al'bert Kamyuning «Vabo» va «Begona» asarlarini Ahmad A'zam tarjima qilgan bo'lsa, «Yon daftarchalar», «Hikmatlar»ni esa I.Bek va E.Ernazarov tomonidan 2020 yil mohirona tarjima qilingan.

Aleksandr Pushkinning «Kapitan qizi» tarjimon so'z zargari Abdulla Qahhor.

Poald Doalning «Bahaybat va mehribon dev» Tarjimon: Nodirabegim Ibrohimova (bolalar uchun qissa)2021 yil. Bu kabi asarlarni qayta – qayta o'qish va xotiralarni yod etish kitobxonlarning ezgu orzusidir. Shu sababli bunday asarlarni kelajak avlodga ham tavsiya qilish maqsadida ularning shaxsiy kutubxonalaridan joy olishiga kitob sifati va muqovaning o'ziga naqadar jalb etishi, matn sifatli qog'ozda chop etilishi, garchi kitob tan narxi biroz qimmatlashsada, maqsadga muvofiq bo'lardi.

So'rovnomadagi "Kitoblarni qaysi shaklda o'qishni ma'qul ko'rasiz elektronmi yoki qog'oz variantda?" degan savolimizga o'quvchilarimizning 70,25% qog'ozda chop etilgan asarlarni mutolaa qilish afzal ekanligini

bildirishdi. Shundan kelib chiqib, o'quvchilar talabiga javob beradigan sifatli ilmiy badiiy, ijtimoiy iqtisodiy nashrlar u hoh kitob bo'lsin, xoh jurnal bo'lsin talabchan o'quvchiga tez yetib kelishini ta'minlash bugungi kundagi eng dolzarb vazifalaridan biridir. Farg'ona shahar 30 – o'rta ta'lim maktabi kutubxonasidagi mavjud fondi bilan tashib chiqamiz.

Darsliklar soni - 24000 ta; Darslikdan tashqari kitoblar soni - 3982 ta, 2021 yil yanvardan sovg'a qilingan badiiy adabiyotlar – 300 ta, (shu jumladan kiril alifbosida – 2080 ta, lotin tiliga asoslangan yangi o'zbek alifbosida-1850, rus tilida -32 ta, xorijiy tillar – 20 ta, bolalar adabiyoti – 720 ta, badiiy adabiyotlar – 2832 ta, siyosiy adabiyot – 350 ta, ensiklopediyalar – 80 ta.

Gazetaga obunasi.

- Xalq so'zi
- Ishonch
- Farg'ona haqiqati
- Farg'ona tongi
- Ma'rifat
- Yangi O'zbekiston
- Qalb sadosi

Gazeta obunasi.

- Bilimdon
- Olam aro
- Mahoratli pedagog

Afsuski yuqoridagi obunalar ro'yxatida bevosita o'quvchilarga zarur bo'lgan «Tong yulduzi», «Turkiston gazetolari», «G'uncha», «Gulxan» jurnallari yo'q.

Ayrim ota – onalar farzandlarini yetaklab shahar kutubxonalariga olib borgan vaqtlarida, ularning qaysi vaqti matbuot nashrlarini qiziqish bilan o'qiyotganiga e'tibor berishlari natijasida o'zlari hamda maktab kutubxonasi hamkorligida mazkur gazeta va jurnallarni tavsiya etishlari ma'qullanadi. Kichik yoshdagi o'quvchilarni “G'uncha” jurnali va Tong yulduzi gazetasi o'ziga jalb qilsa, kattaroq yoshdagi o'quvchilar e'tiborini “Turkiston” gazetasi, “Gulxan” va “Yosh kuch” jurnallari tortadi. Bundan tashqari, “Bolalar adabiyoti” jurnali ham yana bir yangilikka qo'l urgan, ya'ni tahririyat bosma nashirdan tashqari audio yozuvli disk ko'rinishida ham o'z mahsulotini targ'ib etadi. Mazkur disklarda o'quvchilarning yoshiga qarab etaklar, hikoyalar, qissalar, she'rlar va qo'shiqlar yangraydi.

O'quvchilar o'rtasida “Men o'qigan kitoblar”, “Ota-onam, men va uka singillarim birga kitob o'qiyamiz”, “Sinfdozlarim sevgan kitoblar”, “Biz kitob tavsiya qilamiz”, “Uyimda orzu qilganim 100 kitob” va shu kabi boshqa mavzularda tadbirlar tashkil etilib, o'quvchilar o'zlari bilan o'zaro bir - birlari bilan kitob almashib, sevgan kitoblarining qahramonlari haqida esse, insho va bayon yozib ijodiy salohiyatlarini boyitishlari o'quvchilarning ortiqcha bo'sh vaqtlari bo'lmasligini ta'minlaydi.

Buning uchun o'quvchilar orasida mutolaa madaniyatini shakllantirishda mentalitetimizga mos keladigan kitobxonlik strategiyalaridan foydalanish

tavsiya etiladi.

1. Kitob o'qish uchun muhit yaratish;
2. Talab darajasidagi asarlarni tanlash;
3. Asarning auditoriyadagilarning yoshi, qabul qilish darjasi, ruhiy jismoniy holatiga mosligini aniqlash;
4. Asarning tarbiyaviy ahamiyatini o'rganish;
5. O'quvchi nutqining ravonligi hamda ovozing tiniqligi; (o'qib beruvchi nazarda tutilyapti).

O'qish jarayonida.

1. O'qish davomida eshituvchilar diqqatini jalb qilish;
 2. Berilgan izohlarning o'z vaqtida o'qib borilishini ta'minlash;
 3. Belgilangan gaplarni, masalan maqollar, matallar, kulminatsion nuqta va hokazolarni urg'u bilan o'qish;
 4. Matnni o'qib beruvchilar o'rnini almashtirish;
- Shunday qilib, asar tanlandi va eshitildi.

1. Asardan olingan tassurotlar bilan o'rtoqlashish;
2. Bahs muozarali tortishuvlar
3. Tushunmagan jumalarni tahlil qilish;
4. Asar qahramonlarini solishtirish;
5. Asar mazmunidan kelib chiqib, yozma va og'zaki savol javoblar, kichik hajimdagi ma'ruzalar, tahliliy materiallarni eshituvchilar hukmiga havola etish; Bunday strategiyalar o'quvchilarning mutolaaga qiziqishini oshirib ular ongida analitik fikirlashni rivojlantiradi.

Sinflar kesimida olib borilgan tadqiqot ishimiz shuni ko'rsatdiki, 3-4 sinf o'quvchilari nafaqat ertaklarga balki, sarguzasht asarlar, jahon adabiyoti namunalari, bolalar ensklopediyalariga qiziqishlarini bildirishgan. Ayniqsa, Farg'ona va Qashqadaryo viloyatidagi respodentlar ko'proq kitob o'qishlarini ta'kidlab o'tishgan.

5-6-7 sinf o'quvchilari orasida olib borilgan izlanishlar shuni ko'rsatadiki, 26% ona farzandlariga ko'proq qanday kitob o'qishlarini tavsiya qiladi hamda sotib olib berishlari ma'lum bo'ldi. 22% oilalarda farzandlar ota – ona bilan birgalikda kitob tanlashadi. Afsuski, 5,5% respodentlargina ustozlar kitob tavsiya etishlarini bildirishgan. Bunga sabab nima? - O'qituvchilar kitob o'qishmay qo'yganmi yoki tavsiya qilishga arziydigan asarlar yo'qmi?

8-9 sinf o'quvchilari o'rtasida o'tkazilgan so'rovdan "O'zbek va xorijlik yozuvchilarning qaysi asarlari sizda taasurot uyg'otgan?" deb berilgan savolga 8-9 va 10–11 sinflardagi respodentlar turlicha javob berishdi. Ular ta'kidlangan asarlar orasida nafaqat o'zbek adabiyoti namunalri balki jahon adabiyoti namoyondalarining asarlari, ayniqsa Shekspir dramalarining borligi bugungi kun o'quvchisining saviyasini belgilab beradi.

O'quvchilar orasida o'zaro kitob almashib o'qish, "Shaxsiy kutubxonamizda mehmon bolin" kabi ibratli tadbirlarni o'tkazish, ularning o'zaro fikr almashuvi, dunyo qarashining kengayishi ayniqsa keljakda "Yosh kitobxon" respublika tanlovlarida ishtirok etishiga zamin bo'ladi. Faqatgina O'zbekistonda kitob o'qigan spark minishi mumkin. Xuddi shuningdek

so‘rovnoma o‘qituvchilar o‘rtasida ham o‘tkazildi. O‘z ustida ishlaydigan pedagoglarning mehnat mahsuli ularning o‘quvchilarda namoyon bo‘lishini hisobga olsak, bunday so‘rovnomalarni o‘tkazish albatta maqsadga muvofiq. Yuqoridagi o‘quvchilarning javoblaridan shu ma’lum bo‘ldiki, ularning juda oz qismiga o‘qituvchilar kitoblar tavsiya qilishadi. Bolalikdan o‘smirlik davriga o‘tayotgan o‘quvchilarimiz maslahat, tavsiya hamda qo‘llab quvvatlashga intiq bo‘lishadi. Aksincha 10-11 sinf o‘quvchilari orasida “Ustozim tanbeh berganda”, “Kelajakni o‘ylaganimda”, “Yaxshi ko‘rgan insonim maslahat berganda” degan javoblar uchradi. Bundan ko‘rinib turibdiki, pedagoglar vaqti- vaqti bilan o‘rin almashib mashg‘ulotlarni olib borishsa o‘quvchilarimiz orasida mutoalaa madaniyatini shakllantirishda yangi natijalarga erishiladi. Chunki, o‘qituvchi har darsda o‘zi bilgan o‘quvchilarni uchrataveradi va ularning imkoniyatidan xabardor, yangi o‘qituvchi esa o‘ziga notanish o‘quvchilarning salohiyatidan behabar bo‘lgani bois, ularning ochilmagan qirralarini kashf etishlari mumkin. Agar maktablarda to‘rt va undan ortiq adabiyot o‘qituvchisi mavjud bo‘lsa bu tajribani oy davomida qo‘llab natijalarni ko‘rib chiqishimiz mumkin. Ochiq darslardan farqli o‘laroq bunday darslar o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida muloqotni mustahkamlaydi. O‘qituvchi faqat dars jarayonida emas bo‘sh vaqtlarda ham o‘quvchilarning qiziqishlaridan kelib chiqib, ular bilan suhbatlar o‘tkazishi, yangi chop etilgan asarlardan mutolaa qilib davra suhbatlari tashkil etib turishi o‘zaro munosabatlarning yaxshilanishiga olib keladi. Eng asosiysi o‘quvchi mutolaa oshno bo‘ladi.

Quyida Eronlik adiba Roziya Tujjorning “Yana bir yulduzning botishi” hikoyasi asosida o‘quvchilar o‘rtasida o‘tkazilgan davra suhbatidan namuna keltiramiz.

Muallif Roziya Tujjor “Yana bir yulduzning botishi” Fors tilidan Shokirjon Olimov tarjimai jahon adabiyoti turkumidan “So‘nggi saboq” Hikoyalar to‘plami “Ziyo nashr” Toshkent 2020. 97 – 103 b.

Ushbu davra suhbatida 8 – “B” hamda 9 – “V” sinf o‘quvchilari, Ona tili va adabiyot o‘qituvchilari Rahmonberdiyeva Gulchehra hamda Qayumova Shalola boshchiligida adabiyot xonasida o‘tkazildi.

O‘quvchilardan Soliyeva Sitora va Abdullayev Oyatillo matnini ifodali o‘qib berishdi.

Matndagi ayrim notanish so‘zlarga o‘qituvchilar iohoh berdi. Ovozini ochdi, Matn muhokamasi boshlandi.

Abduzalilova Maryamxon Hamdam kampirga ta’rif berdi.

Temirov Xasanbek - cholning buyumlari kampirda uyg‘onayotgan xotiralar haqida so‘zlab o‘tdi. Ko‘zoynak va ikki to‘lqinli yashil chiroqli radio hamisha kampirning ko‘z o‘ngida ekanligini aytdi.

Qurbonova Sarvinoz - hamisha choldan qolgan charm divan ustida kun davomida o‘tirishini faqat zarurat yuzasidan ajdar boshli tutqichi bor hassasini do‘qqillatib xona ichida yurishini eslatdi.

Turg‘unova Dilafuz - Hamdam kampirga qo‘shnisi har zamonda har xil narsalar ko‘zinga ko‘rinyapti deb turishini va bu unga ta’sir qilganini bayon etdi.

Xalilov Sobirjon - kampirning ko'ngliga radiodan yangraydigan musiqa ham sig'masdan, balki divan tagidagi hassa yordamida tortib olinadigan va tikilishi lozim bo'lgan latta-putta quroqlar haqida gapirib berdi. Kampir endigina ignani olib quyosh nuri yorug'ida tikishni boshlamoqchi edi ammo chol halaqit berdi. U quyoshni to'sib qo'ydi.

To'rabekova Hikmatoy – adibaning o'lgan chol obrazini jonli tarza nomoyon eta olgani, uning Hamdam kampir hayotidahali hanuz mavjudligi haqida yozgan misralarini keltirib o'tdi va bundan qattiq ta'sirlanganni aytdi.

Madaminova Mohinur – Onasini ko'rgani kelgan hamma qizlar qatori uning ham qizi keldi. Onasi ovozi eshitdi va oyoqlarining izini surma kabi ko'zlariga surtdi. Biroq kelgannidan hursand emasligini ko'rib ona ranjidi.

Olimova Begoyim – Hamdam kampirning qizi onasini ko'rgani emas, balki ota uyini sotgani kelgani, uyida qurilish bo'layotgani unga pul kerakligi, onasiga esa uyi yaqinidan bitta xona sotib olib berishi haqida so'zladi. Ona qizining bolalik chog'larida otasi hech qachon yo'q demaganini yodiga tushib istar istamas rozi bo'ladi. Qizi uy hujjatlarini olib ketgandan so'ng o'zining choli bilan o'tgan bir umirlik xotiralari o'rinishgan uyni tark etolmay omonatini topshirdi.

O'qituvchilar o'quvchilarga bir necha savollar berishdi.

1. Charim divan aslida kimning joyi edi.
2. Kampirning holidan kim xabar olardi.
3. Cholning qaysi buyumlari kampirning ko'z ongida turardi.
4. Chol kampiridan nimani talab qilardi.
5. Hamdam kampir qanday qilib charm divan ostidagi narsalarni olardi.
6. Chol kampirini qayerdan kuzatib turardi? Qizi qayerdan onasi uchun xona olib berishini taklif qiladi?

Asar ishtirokchilar	Asardagi narsa va buyumlar	Asardagi gaplar va hatti-harakatlar	Asarda uchraydigan so'z va iboralar
Hamdam Kampir	Ajdar boshli hassa, bo'g'cha	Cholning talablarini bajaradi, namoz o'qiydi, charm divanda o'tiradi, hassasini do'qqillatadi, tashqariga soatlab termulib o'tiradi, "... Xododan boshqa hech kim yo'q ekan",	Darz, payvand, quroq, charx urardi, taxmon, sabri – sariq sabri bir gul, tasbeh donalariday, sedar, kofur
O'lgan chol	Charim divan, radio, gazeta, ko'zoynak	Shakar solingan piyolani gilam o'rtasiga qo'yma, bog'qaychim qani, ovqatim qani? Tarvuz suvidan tayyorlangan sharbatim qani?	
Qo'shni xotin		Yolg'izlik seni esingni og'dirib qo'yibdi... Qizing, qizing, qizing, qizing.	Polyakcha stul
Hamdam kampirning qizi	Ovozi va izi	Qurilish qilyapmiz, pul kerak, senga uyning nama keragi bor	"Hil – u gavhar, halvoyitar, qursi qamar"

Yuqoridagi jadvalimizda asar qahramonlari, ularning hatti – harakatlari, matnda uchraydigan notanish soʻzlar mayda detallar asosida oʻrganib chiqildi. Bir qarashda bu kabi jadvaldan xulosa chiqarish qiyin, ammo mayda detallarni oʻrganish matn haqida umumiy tushuncha berishga koʻmaklashadi.

Oʻquvchilar orasida kitobxonlik strategiyasini qoʻllaganimizda ularga alohida lugʻat soʻzlar uchun daftar tutushini tavsiya etishimiz joiz. Odatiy lugʻat daftarlardan buning farqi shundaki, bu daftarimizga notanish iboralar, istioralar, oʻxshatishlar va mubolagʻalar yozib boriladi hamda ularning oʻquvchi nazdidagi sharhi keltiriladi.

Xulosa qilib shuni aytib oʻtishimiz kerakki, bundan necha ming yillar avval yozuvni kashf etgan insoniyat uchun oʻsha yozuvlarni oʻqish yaʼni mutolaa madaniyatini shakillantirish bugungi kunning dolzarb muammosi. Bu koʻnikmani oilada boshlab maktabda davom ettirish oʻquvchilarga darslik va darsdan tashqari nashrlarni kuzatib borishni tavsiya etish uchun ustozlarning oʻzlari ham yetarli darajada bilm va malakaga ega boʻlishlari lozim. Yuqoridagi singari soʻrovnomalar tez- tez oʻtkazilib turilsa oʻquvchilar oʻrtasida ularning qiziqishlarini koʻproq organish maqsadida anonim va ochiq anketalar yuritib borilsa maqsadga tezroq erishiladi. Oʻqituvchilar oʻrtasida “Mening kitobxon oʻquvchim”, “Kitobxon sinflar bahsi”, “Biz maktabga kitob sovgʻa qilamiz” kabi metodik tadbirlar tashkil etish ham mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tur Xeyerdal. «Kon-tikida safar» norveg tilidan tarjimon: X. Ahrorova, 2019 yil.
2. Mark Tven. «Tom Soyer va uning sarguzashtlari», ingliz tilidan tarjimon: Ilyos Muslim, 2020-yil.
3. E. Xemingueyning «Chol va dengiz». Ingliz tilidan tarjimon: Ibrohim Gʻafurov, 2019 yil.
4. Amina Shenlikoʻgʻl «Dor ostidagi odam» Turk tilidan tarjimon: Abror Adham, 2021 yil.